

Запрян КОЗЛУДЖОВ

(Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“)

ЗА АКТУАЛНИТЕ ПРОБЛЕМИ И АСПЕКТИ НА ЛИТЕРАТУРНАТА СОЦИОЛОГИЯ

(Жизел Сапиро, *Социология на литературата*.
София: СОНМ, 2023. ISBN 97861975500417)

Zapryan KOZLUDZHOV

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

ON CURRENT PROBLEMS AND ASPECTS OF LITERARY SOCIOLOGY

(Gisèle Sapiro, *Sociology of Literature*.
Sofia: SONM, 2023. ISBN 97861975500417)

Повече от половин век след появата на книгата на Робер Ескарпи „Социология на литературата“ (1958) в хуманитарната научна сфера се появява изследване със същото заглавие (2014) с автор известната френска социоложка Жизел Сапиро. Ако първият труд играе донякъде ролята на прощъпалник в полето на литературната социология, вторият заявява далеч по-сериозни цели и амбиции, които са плод не само на времевата дистанция и бурното развитие на социологическата наука, но и на рязко променената и непрекъснато променяща се социо-културна ситуация.

В обръщението си към българската публика на премиерното представяне на труда авторката открито заявява амбицията си книгата „да бъде възприета и усвоена като изследователска програма, каквато тя е всъщност“. Ще ми се да продължа цитата, защото той е показателен за търсения резултат като продукт на заявената изследова-

телска нагласа: „Действително тази книга не предлага единствено описание на теориите и теоретичните трудове в областта на социологията на литературата. Не става дума само да се предложат на изследователите и студентите „ориентири“, както сочи заглавието на поредицата на издателство „Ла Декуверт“, в която тя бе публикувана на френски език. Моята цел беше да разработя въз основа на тези описания една изследователска програма, като посоча онези изследователски писти, които ми се струват най-плодоносни.“

Целта е пределно ясна, но продуктивният резултат не е съвсем отчетен. Изследването в неговата композиционна логика е интригуващо и интересно. Но в този му вид то може да бъде възприето като основа – наистина професионално компетентна и стабилна, за размисъл, мнение и допълнение при изработването на горепосочената интердисциплинарна изследователска програма, от която наистина има сериозна нужда.

Един социологически подход към литературните факти предполага задължително всеобхватност, хуманитарна широта, интердисциплинарност, в които да се оглеждат, проектират и анализират сложните и нееднозначни опосредявания и взаимовръзки между творбите и социалните условия на тяхната поява, възприемане, исторически живот и евентуални употреби в полето на социума. Основите на такъв подход Сапиро аргументира изключително прецизно и точно (в три пункта) пред публиката на българската премиера. Четирите части на книгата са добър опит тези идеи да бъдат представени и развити в теоретичен и практикоприложен аспект.

Първата глава на изследването – „Социологически теории и подходи към литературата“, е посветена на различните теории със социологическа насоченост, които са представени в оценъчен план с техните силни и слаби според авторката страни. Акцентът е върху начините, по които те се опитват да впишат литературата в полето на социума, както и различните подходи в анализа на социалните влияния и взаимодействия с литературните факти, които също са социални по своята природа. Сапиро обръща специално внимание на социологическите измерения на законите на литературната история, като ги обвързва основно с идеите на Жермен дьо Стал, Иполит Тен и Гюстав Лансон. Последните двама са типични представители на литературоведския позитивизъм. Тен – като основоположник на културноисторическата школа в литературознанието, а Лансон – като типичен представител на функционалистки ориентирания литературоведски постпозитивизъм от последните години на XIX и началото

на ХХ век. Самият той се опитва да обясни същността на феномена *художествена литература* чрез функциите му в обществения живот. По думите му литература са само и единствено тези текстове, които „по характера на своята форма могат да стимулират въображението, емоциите и естетическите чувства на читателя“. Този подчертано функционалистки подход предопределя и формулирането на шестте негови закона на литературното развитие, които авторката в курсив синтетично и точно е представила. Встрани от вниманието ѝ са останали „общественият литературен изолационизъм“ на формалната школа, марксистки ориентирианият социологизъм на Георгий Плеханов, поставил основата на руската социологическа школа, изродила се постепенно във „вулгарносоциологическа“.

Най-интересна в концептуален и актуален аспект е завършващата част на главата „Функционализъм, интеракционизъм и релационен подход“. В нея специално място заема теорията на полето на Пиер Бурдийо, който според Сапиро „превърща литературата в пълноправен обект на социологията“. Представена е и теорията на мрежите във възможните ѝ взаимодействия с теорията на полето. Изследователката е водена от убеждението, че литературата, схващана като проява на колективно съзнание, като комуникативен акт, като институция, система, поле или релационна мрежа, е опосредена от социалния свят, чийто продукт се явява. Тези сложни взаимодействия са предмет на следващите три глави – социология на литературното производство, социология на творбите и социология на възприематето им.

В началото на втората глава вниманието е насочено към основни концепции, схващания и анализи за мястото на литературата в обществото и обществената роля на писателя. Във втората част на главата акцентът е върху автономния свят на литературата и неговите институции. Това според авторката включва проблема за социалното моделиране на писателите и изграждането на техния професионален статут и статус, както и проблема за литературните институции и ролята им във формирането и регламентирането на литературния живот. Сапиро твърдо застава зад идеята, че анализът на структурата на литературното поле и на мрежите и множествените съответствия откриват нови възможности пред литературната социология. Според нея те могат да бъдат използвани за проучване и анализ на друг тип отношения, като например „корелацията между „символните причислявания“ на авторите от страна на критиката към школи и движения, от една страна, и материалните връзки между тези автори, доловими чрез публикуване в едни и същи списания или при едни и същи изда-

тели, от друга“. Това позволява да се операционализира идеята за координати на позициите, заемани в литературното поле.

Начинът, по който всички горепосочени процеси обуславят литературното производство, е предмет на третата глава – „Социология на творбите“. Показателно е още първото изречение, с което тя започва: „Социологията на творбите има за цел да надмогне противопоставянето между вътрешен и външен анализ, за да изясни как те отразяват социалния свят“. Съвременната литературна социология според изследователката трябва да преодолее едностранчивостта и на марксистката традиция, която обвързва творбите основно с обществените условия на тяхното производство, и на „биографичната илюзия“ (заглавие на едноименна статия на Бурдийо от 1986 г.), която се заключава в обяснението на творбата единствено с намеренията и своеобразието на нейния автор.

Исходната теза е, че социологията на творбите (по-адекватно понятие би било „социология на творчеството“) трябва да показва и анализира как писателят се вписва „от една страна – в пространството на социалните дискурси и репрезентации, а от друга – в структурното пространство на възможностите, които му предоставят жанрове, образци, творчески похвати – все специфични социални факти в света на литературата“. Целта е след възстановяването на това пространство да се изведат и разберат принципите на избор, обусловени от социалните характеристики на субектите и системата на отношения, които те реализират в рамките на литературното поле. Концептуално обединяваща и обвързваща отделните части на главата е теорията на Бурдийо за полето с акцент върху творческия акт. В него се снемат социалните характеристики на писателя и позициите му в полето и неговата траектория. Чрез тях той се вписва в колективните динамики, които бележат големите еволюции на литературното производство.

Наред с проблемите и феномените на литературното производство основна цел на съвременната литературна социология според Сапи-ро са въпросите за условията на тяхното възприемане. Последната глава – „Социология на рецепцията“, концентрира изследователския интерес на авторката върху възможните опосредявания и употреби на литературата в рамките на рецептивния комуникативен акт. Интерпретациите, които определят битието на една творба, наистина „понякога стигат дотам да твърдят, че текстовете казват неща, които всъщност не казват“. Циркулирането им във времето и пространството извън контекста на тяхното създаване според Бурдийо улеснява този процес на анексиране на смисъла им. Социологията на рецепцията според Сапи-

ро се заключава именно в анализа и обяснението на тези опосредявания и употреби. Според нея социологията на литературата „има за предмет начините за йерархизация на творбите в пространството на рецепция чрез избора и класирането, които критиката, пресата, инстанциите за разпространение и утвърждаване осъществяват: критически успех, брой продажби, почести, литературни награди, институционално признание и т.н.“. Изследването целенасочено проследява основните инстанции на опосредяване: рецептивните етапи, включително и литературните съдебни процеси като социологически феномен, ролята на критическите оценки, рецептивните ефекти и влиянието им върху творбите, международното им битие чрез преводите, за да се стигне до социологическите измерения на литературните фестивали. В самия си край то маркира и социологическите проблеми на четенето и промените в читателските практики. Мимоходом Сапиро отбелязва и процеса на поява на все по-големи масиви от текстове в електронен формат. Този социологически факт отправя наистина нови предизвикателства към изследването на употребите и практиките на четене.

Завършвайки, ще си позволя няколко бележки. От литературоведска гледна точка в работата има някои неточности, които за социолога може би са без особено значение, но смущават литературоведския прочит. Още в увода се появява следното твърдение: „На първо място смисълът на една творба не се заключава в нейната вътрешна конструкция, както твърдят представителите на херменевтиката...“⁴. Представителите на херменевтиката никога не са защитавали подобна теза. Дори жестово-риторичният призив на основоположника на новата филологическа херменевтика Фридрих Шлайермахер: „Да разберем автора по-добре, отколкото той сам себе си е разбирал“, имплицитно се противопоставя на това твърдение. Представителите на съвременната философска херменевтика Гадамер, Яус, Рикьор задълбочено изследват сложните процеси на смислопораждане, разбиране и тълкуване на текстовете и факторите, които ги обуславят – рефлексивност, рецептивност, диалогичност, интерсубективност, историчност и т.н. Наистина императивно цитираното по-горе твърдение е лишено от основание. В част от текста на книгата натежава реферативно аотиращото представяне на множество изследвания, в което понякога се размива плодотворността на първоначалната идея, свързана с представянето и оценката на конкретната „плодоносна изследователска писта“, както се изразява самата авторка. Тези бележки не променят значимостта на изследването и позитивното впечатление от досега с него. Във финала на заключението се появява

едно много показателно признание на Сапиро: „В края на този преглед изглежда, че колкото и многобройни писти за изследване да са открити, предстои да се направи още много“. С подобна оценка започнах настоящото представяне, а финалът на книгата в голяма степен я оправдава и потвърждава. Изследването е наистина професионално компетентна и стабилна основа за надграждане, свързано с перспективите, маркирани в последния абзац на заключението.

Любознателният и компетентен читател с надежда очаква срещата си с бъдещи текстове на Жизел Сапиро, посветени на тези нови социологически проблеми и перспективи.

Prof. Zapryan Kozludzhov, PhD

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: zaprian@uni-plovdiv.bg